

С.О. Черенько, Н.А. Литвиненко, М.І. Гуменюк,
О.Я. Манів, Г.О. Варицька

ДУ «Національний інститут фтизіатрії і пульмонології
імені Ф.Г. Яновського НАМНУ», Київ

Функціональний стан печінки за біохімічними показниками крові у хворих із новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ та супутнім вірусним гепатитом В та/або С

Мета роботи — встановити функціональний стан печінки за біохімічними показниками крові у хворих із новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ та супутнім вірусним гепатитом В та/або С до початку протитуберкульозної терапії.

Матеріали та методи. Дослідження проводили як ретроспективне когорт-дослідження, у котрому взяли участь всі пацієнти (96 хворих), яким встановили новий випадок ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ в Івано-Франківському фтизіопульмонологічному центрі протягом 2012–2014 рр. У 58 пацієнтів хвороба поєднувалася з вірусними гепатитами В та С. Із дослідження було вилучено пацієнтів з іншими причинами ураження печінки: зловживання алкоголем, цукровий діабет тощо. В групах переважали люди молодого віку, кількість чоловіків і жінок була однаковою.

Результати та обговорення. У пацієнтів з вірусними гепатитами порівняно з хворими без такого ускладнення встановлено: значне збільшення середніх значень АлАТ, АсАТ, γ -ГТП та лужної фосфатази порівняно з незначним збільшенням показника тільки АлАТ відповідно; холестатичний синдром з підвищенням рівня γ -ГТП і лужної фосфатази — відповідно у 79,3 і 43,1 % порівняно з 31,6 і 18,4 % хворих ($p < 0,05$); цитолітичний синдром із підвищенням рівнів тільки АлАТ за одночасного підвищення вмісту АлАТ і загального білірубину — у 36,2 та у 29,3 % і 7,9 та у 5,3 % хворих відповідно ($p < 0,05$). Зниження рівня альбуміну в крові і протромбінового індексу виявили тільки у хворих із вірусними гепатитами.

Висновки. У 79,3 % хворих на ко-інфекцію туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами В і/або С до початку протитуберкульозної терапії виявляють функціональні порушення печінки різного ступеня тяжкості, які не супроводжуються клінічними симптомами, що потребує ретельного моніторингу та призначення схем хіміотерапії з мінімальною кількістю протитуберкульозних препаратів із гепатотоксичними побічними реакціями.

Ключові слова

Туберкульоз/ВІЛ, гепатити В і/або С, біохімічні показники печінки.

Погіршення епідеміологічної ситуації з туберкульозу в Україні значною мірою зумовлено поширенням ВІЛ-інфекції [3, 4]. За узагальненими літературними даними, понад 30,0 % ВІЛ-інфікованих хворіють на туберкульоз і до 30,0 — 40,0 % із них помирають від туберкульозу [2–4]. Від 2000 р. показник захворюваності на ко-інфекцію збільшився у 45,9 разу і становив у

2014 р. 10,4 випадку на 100 тис. населення. ВІЛ-інфекція часто поєднується з вірусними гепатитами В і С, оскільки ці інфекції мають спільний парентеральний шлях передачі [1].

Ефективність лікування згаданого контингенту хворих також незадовільна. Рівень смертності від СНІДу тільки за останній рік збільшився на 17 % [1, 5, 8]. Висока смертність хворих на ко-інфекцію туберкульоз/ВІЛ зумовлена низкою причин: несвоєчасним діагностуванням туберкульозу на стадії генералізованих процесів,

Таблиця 1. Показники біохімічного дослідження крові на початку протитуберкульозної хіміотерапії у хворих з новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ залежно від наявності супутніх гепатитів В та С (М ± m)

Показник (референтні значення), од.	Хворі без ВГ (n=38)	Хворі з ВГ (n=58)
АлАТ, U/L (до 31 ж — 41 ч)	46,8 ± 4,6	168,2 ± 11,4*
АсАТ, U/L (до 31 ж — 37 ч)	18 ± 3,1	49,8 ± 5,4*
γ-ГТП, од/л (до 32 ж — 49 ч)	38 ± 3,2	75 ± 2,9*
Основна фосфатаза, од/л (до 240 ж — 270 ч)	217 ± 7,5	349 ± 8,2*
Загальний білірубін, кмоль/л (8,6 — 20,5)	12,1 ± 2,3	23,4 ± 3,2
Тимолова проба, S-H (до 5)	5 ± 2,5	7 ± 1,5
Холестерин, ммоль/л (3,16—4,18)	3,4 ± 0,6	3,2 ± 0,8
Альбумін, мг/моль (4—5)	4,1 ± 0,6	4,3 ± 0,9
Протромбіновий індекс, % (78—142)	123,4 ± 5,3	113,4 ± 7,6

Примітка. * Значення показника вірогідно відрізняється від контрольного ($p < 0,05$).

виразним ступенем імунодефіциту, що супроводжується іншими опортуністичними захворюваннями, поширенням вірусних гепатитів В і С серед цього контингенту, які значно ускладнюють проведення протитуберкульозної і антиретровірусної терапії, сприяють розвитку гепатотоксичних побічних реакцій [6, 7]. У багатьох із них розвинулися тяжкі гепатотоксичні реакції, які призвели до відміни лікування [1, 2, 8].

У доступній літературі є дані про гірший функціональний стан печінки у хворих на ко-інфекцію туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами. Але вони фрагментарні й не систематизовані, без акценту на те, які саме біохімічні показники крові (характерні для цитолітичного чи холестатичного синдромів) з більшою вірогідністю мають відхилення від норми у хворих на ко-інфекцію туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами до протитуберкульозної терапії порівняно з тими, котрі не мають цих ускладнень.

Мета роботи — встановити функціональний стан печінки за біохімічними показниками крові у хворих із новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ та супутнім вірусним гепатитом В та/або С до протитуберкульозної терапії.

Матеріали та методи

У ретроспективному когорт-дослідженні функціональний стан печінки за біохімічними показниками крові вивчали у 96 хворих на ко-інфекцію туберкульоз/ВІЛ із новими випадками (ВДТБ). У дослідженні взяли участь усі пацієнти з ко-інфекцією туберкульоз/ВІЛ, у котрих було встановлено новий випадок туберкульозу та перед протитуберкульозним лікуванням в Івано-Франківському фтизіопульмонологічному центрі протягом 2012—2014 років проведено: тестування на вірусні гепатити В та С; біохімічне дослідження крові. У 58 з них хвороба поєдну-

валася з вірусними гепатитами В та С (ВГ). З дослідження вилучено пацієнтів з іншими причинами ураження печінки: зловживання алкоголем, цукровий діабет.

У групі хворих з вірусними гепатитами чоловіків було 49 (84,4 %), жінок — 9 (15,5 %), середній вік становив ($32 \pm 2,7$) року, в групі без вірусних гепатитів — відповідно 27 (71,1 %) і 11 (28,9 %) хворих, середній вік ($30 \pm 1,9$) року ($p > 0,05$). Отже, переважали особи молодого віку.

Перед лікуванням усім хворим проведено біохімічне дослідження крові з визначенням показників білірубину, глютаміно-аланінової трансферази (АЛТ), глюкози в крові, залишкового азоту, сечовини, креатиніну, електролітів (калію і натрію).

Клініко-лабораторними виявами активного вірусного гепатиту вважали такі показники: синдром цитолізу гепатоцитів (підвищення рівня ферментів аланіну (АлАТ) та аспартату (АсАТ) амінотрансфераз), холестатичний синдром (підвищення концентрації білірубину, холестерину, бета-ліпопротеїну, активізації основної фосфатази, гамма-глютамілтранспептидази (γ-ГТП)). Свідченням про ураження печінки тяжкого ступеня вважали: зниження рівня альбуміну в крові й протромбінового індексу.

Результати та обговорення

Функціональний стан печінки за основними біохімічними показниками у хворих на ТБ/ВІЛ у поєднанні з вірусними гепатитами В та С (ВГ) порівняно з хворими, у котрих під час дообстеження від початку лікування не виявлено вірусних гепатитів, наведено в табл. 1. За середніми значеннями невірогідне відхилення від контрольних значень у пацієнтів без вірусних гепатитів було тільки для АлАТ, у хворих з вірусними гепатитами зареєстровано вірогідне підвищення рівнів АлАТ, АсАТ, γ-ГТП та основної

Таблиця 2. Показники функціонального стану печінки у хворих с новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ залежно від наявності супутніх гепатитів В та/або С

Показник	Кількість хворих			
	Без ВГ (n = 38)		Із ВГ (n = 58)	
	Абс.	%	Абс.	%
Підвищення рівня АлАТ/АсАТ понад 40 од.	3	7,9*	21	36,2
Підвищення рівня білірубину понад 20 ммоль/л	2	5,3*	17	29,3
Підвищення рівня АлАТ/АсАТ і білірубину	2	5,3*	17	29,3
Підвищення рівня основної фосфатази понад 300 од./л	7	18,4*	25	43,1
Підвищення рівня γ -ГТП понад 50 од./л	12	31,6*	46	79,3
Зниження рівня альбуміну < 3,5 мг/моль	0	0,0	2	3,4
Зниження протромбінового індексу < 78 %	0	0,0	2	3,4

Примітка. * Міжгрупове значення показників вірогідно відрізняється ($p < 0,05$).

фосфатази. Інші показники за середніми значеннями були на рівні контрольних значень.

У табл. 2 наведено кількість хворих, у яких біохімічні показники функції печінки були вірогідно зміненими. У пацієнтів із вірусними гепатитами були значні зміни майже всіх біохімічних показників функції печінки. Найчастіше виявляли холестатичний синдром з підвищенням рівнів γ -ГТП і основної фосфатази — відповідно у 79,3 і 43,1 % хворих. У групі без вірусних гепатитів ці показники також були підвищеними частіше за інших, проте кількість таких випадків було вірогідно меншою, ніж у групі з вірусними гепатитами. У 36,2 % хворих з вірусними гепатитами виявлено підвищені рівні АлАТ на початку лікування, у 29,3 % — одночасне підвищення вмісту АлАТ і загального білірубину. Тяжчі порушення зі зниженням рівня альбуміну в крові і протромбінового індексу визначали в поодиноких випадках. У групі без вірусних гепатитів таких порушень не виявлено. При цьому у хворих з вірусними гепатитами не було таких клінічних ознак гепатиту, як жовтяниця, нудота, блювання. Отже, порушення функції печінки не супроводжувалося клінічними симптомами. Під час обстеження хворих на туберкульоз, згідно з клінічним протоколом, використовують лише показники АлАТ, АсАТ і білірубину. Вони не

дають змоги визначати порушення функції печінки лише у 36,2 % випадку, хоча значне підвищення рівня γ -ГТП, яке свідчить про холестатичний синдром, виявляють у більшості пацієнтів.

Висновки

Таким чином, майже у 36,2 % у хворих з новими випадками ко-інфекції з супутніми вірусними гепатитами В і/або С та без гепатитів виявлено підвищені рівні АлАТ. У 29,3 % пацієнтів був одночасно підвищений вміст АлАТ і загального білірубину, у більшості хворих встановили холестатичний синдром із підвищеними рівнями γ -ГТП і основної фосфатази.

У пацієнтів без вірусних гепатитів аналогічні зміни функціонального стану печінки помічено в поодиноких випадках.

Отже, у 79,3 % хворих на ко-інфекцію туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами В і/або С виявляють функціональні порушення печінки різного ступеня тяжкості, які не супроводжуються клінічними симптомами, що може ускладнювати протитуберкульозну терапію. Отже, потрібні ретельний моніторинг під час її вибору та призначення схем хіміотерапії з мінімальною кількістю протитуберкульозних препаратів із гепатотоксичними побічними реакціями.

Список літератури

- Петренко В.І. Сучасний погляд на проблему поєднаної потрійної інфекції: туберкульозу, ВІЛ/СНІДу, гепатитів В і С // Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція.— 2012.— № 4 (11).— С. 5—11.
- Петренко В.І., Процюк Р.Г. Проблема туберкульозу в Україні // Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція.— 2015.— № 2 (21).— С. 16—29.
- Процюк Р.Г. Особливості перебігу туберкульозу легень у
- ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД // Укр. пульмонол. журн.— 2007.— № 4.— С. 9—13.
- Туберкульоз в Україні / За ред. Н.М. Нізової, М.В. Голубчикова.— Аналітично-статистичний довідник.— 2015.— 68 с.
- Hui S., Chen L., Li Z. Intervention efficacy of lamivudine on liver dysfunction in patients undergoing anti-tuberculosis treatment for pulmonary tuberculosis complicated with chronic hepatitis B: a Meta-analysis // Zhong Nan Da Xue Xue Bao Yi Xue Ban.— 2015.— Vol. 40, N 8.— P. 912—920.
- Padmapriyadarsini C. et al. Hepatitis B or hepatitis C co-in-

- fection in individuals infected with human immunodeficiency virus and effect of anti-tuberculosis drugs on liver function // J. Postgrad. Med.— 2006.— Vol. 52.— P. 92–96.
7. Ungo J.R. et al. Antituberculosis drug-induced hepatotoxicity. The role of hepatitis C virus and the human immunodeficiency virus // Am. J. Respir. Crit. Care Med.— 2002.— Vol. 157.— P. 1871–1876.
8. Zheng Y., Ma S., Tan D., Lu M. A meta-analysis of liver lesions in hepatitis B patients undergoing anti-tuberculosis therapy // Zhonghua Gan Zang Bing Za Zhi.— 2014.— Vol. 22, N 8.— P. 585–589.

С.А. Черенко, Н.А. Литвиненко, Н.И. Гуменюк, О.Я. Манив, Г.А. Варицкая
 ГУ «Национальный институт фтизиатрии и пульмонологии имени Ф.Г. Яновского НАМН Украины», Киев

Функциональное состояние печени за биохимическими показателями крови у больных с новыми случаями ко-инфекции туберкулез/ВИЧ и сопутствующим вирусным гепатитом В и/или С

Цель работы — установить функциональное состояние печени по биохимическим показателям крови у больных с новыми случаями ко-инфекции туберкулез/ВИЧ и сопутствующим вирусным гепатитом В и/или С к началу противотуберкулезной терапии.

Материалы и методы. Исследования проводили как ретроспективное когорт-исследование, в котором приняли участие все пациенты (96 больных), которым установили новый случай сочетанной инфекции туберкулез/ВИЧ в Ивано-Франковском фтизиопульмонологическом центре в течение 2012–2014 гг. В 58 пациентов болезнь сочеталась с вирусными гепатитами В и С. Исследования были изъяты с пациентов с другими причинами поражения печени: злоупотребление алкоголем, сахарный диабет и др. В группах преобладали люди молодого возраста, количество мужчин и женщин было одинаковым.

Результаты и обсуждение. У пациентов с вирусными гепатитами по сравнению с больными без такого осложнения установлено: значительное увеличение средних значений АлАТ, АсАТ, γ -ГТП и щелочной фосфатазы по сравнению с незначительным увеличением показателя только АлАТ соответственно; холестатический синдром с повышением уровня γ -ГТП и щелочной фосфатазы — соответственно в 79,3 и 43,1 % по сравнению с 31,6 и 18,4 % больных ($p < 0,05$) цитолитический синдром с повышением уровней только АлАТ при одновременном повышении содержания АлАТ и общего билирубина — в 36,2 и в 29,3 % и 7,9 и в 5,3 % больных соответственно ($p < 0,05$). Снижение уровня альбумина в крови и протромбинового индекса обнаружили только у больных с вирусными гепатитами.

Выводы. В 79,3 % больных ко-инфекцией туберкулез/ВИЧ с сопутствующими вирусными гепатитами В и/или С к началу противотуберкулезной терапии обнаруживают функциональные нарушения печени различной степени тяжести, которые не сопровождаются клиническими симптомами, что требует тщательного мониторинга и назначения схем химиотерапии с минимальным количеством противотуберкулезных препаратов с гепатотоксичными побочными реакциями.

Ключевые слова: туберкулез/ВИЧ, гепатиты В и/или С, биохимические показатели печени.

S.A. Cherenko, N.A. Litvinenko, M.I. Gumenyuk, O.Ya. Maniw, G.O. Varitska
 SI «National Institute of Phthisiology and Pulmonology named after F.G. Yanovsky of NAMS of Ukraine», Kiev, Ukraine

Functional state of liver biochemical parameters of blood in patients with new cases of co-infection TB/HIV and related viral hepatitis B and/or C

Objective — to establish the functional state of the liver according to biochemical parameters of blood in patients with new cases of co-infection TB/HIV and related viral hepatitis B and/or C to the beginning of TB treatment.

Materials and methods. The studies were conducted as a retrospective cohort study, where all of the patients (96 patients) with a new case of co-infection TB/HIV for 2012–2014 set by Ivano-Frankisk pulmonology center participated. In 58 patients the disease was combined with viral hepatitis B and C. The studies were withdrawn from patients with other causes of liver injury: alcohol abuse, diabetes, etc. In groups young people dominated, the number of men and women were similar.

Results and discussion. In Patients with viral hepatitis than in patients without such complications was found: a significant increase in the average values of ALT, AST, alkaline phosphatase and γ -GTP compared with only a slight increase in ALT, respectively; cholestatic syndrome with increased levels of alkaline phosphatase and γ -GTP – respectively 79.3 and 43.1 % compared to 31.6 and 18.4 % of patients ($p < 0.05$) increase in cytolytic syndrome ALT levels only, while increasing content ALT and total bilirubin – 36.2 and 29.3 % and 7.9 and 5.3 %, respectively ($p < 0.05$). Reduced albumin levels in the blood and prothrombin index found only in patients with viral hepatitis.

Conclusions. In 79.3 % of patients co-infected TB/HIV with concomitant viral hepatitis B and/or C of the top anti-tuberculosis therapy show functional disorders of the liver of varying severity, are not accompanied by clinical symptoms requires careful monitoring and appointment of chemotherapy regimens with a minimum number of anti-TB drugs with hepatotoxic adverse reactions.

Key words: TB/HIV, hepatitis B and/or C, the liver biochemical indicators.

Контактна інформація:

Литвиненко Наталія Анатоліївна, ст. наук. співр. відділу хіміорезистентного туберкульозу
03680, м. Київ, вул. Амосова, 10
Тел. (044) 275-41-33

Стаття надійшла до редакції 25 січня 2016 р.